

Šlosar, Dušan

Složená adverbia

In: Šlosar, Dušan. *Česká kompozita diachronně*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1999, pp. 75

ISBN 8021020717

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123027>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

17. Složená adverbia

Valná většina složených adverbíí z textů představuje pouze výsledek transpozice složených adjektiv, jako *jednostajně, obapolně, staročesky...*

Tak tomu bylo i po celou historickou dobu. Adverbíí vzniklých skutečným slovtvorným postupem kompozice je mizivý počet. Jsou většinou výsledkem nekategoriálních, spíše nahodilých adverbializačních procesů. V raně staročeské době sem patří osamocené útvary jako *jednoruč, obapol, vzhóruvodně, oči-vistě...* Poněkud výraznější skupinu tu představují adverbíální kompozita, jejichž zadním členem je ustrnulý tvar participia nt-ového, předním pak pojmenování okolnosti: *divnočině, hroznočině, prvospě, spoluhodujě, spolujěda, skorozdřě...* Takové namnoze příležitostné formace ovšem nemívají velkou frekvenci v textech.

Povahu kompozit už nemají násobné číslovky zakončené formantem *-krát*, který nabyl povahy sufixu už v praslovanštině (viz Machek 1968). Nepřímým potvrzením této skutečnosti je forma předního členu, která nebývá shodná s genitivním tvarem číslovky, jako je tomu u číslovkových kompozit (viz v kap. 2), a skutečnost, že takovéto formace představují konec derivační řady. Zadní člen *-násob*, vyjadřující stejnost násobenců („na sobě“), se původně kombinoval se sufixem *-krát* (*šest krát násob, mnohonásobkrát*), později vyjadřoval násobnost samostatně: *dvénásob, trénásob // třínásob, čtvernásob...*, analogicky i *jednásob*.

Číslovková kompozita vyjadřující násobnost mívají od střední doby častěji sufix *-ně*: *dvojnásobně, sedmnásobně ...*

Ve střední době (u Komenského) se objevují jen ojedinělé další formace: *takhle, jakořka, nicméně...* Dobrovský kromě *samočtě* dokládá nový typ spřežkových složenin: *zčistadobra, zčistajasna*.

Jungmannův slovník dokládá jako novum složeniny se zadním, ev. i předním členem ve tvaru instrumentálu: *horempádem // horempátem, venkoncem*; kromě toho jen ojedinělé útvary, jako *vůčihledě*.

Nová kompozita novočeská mívají nejčastěji zadní člen s koncovkou instrumentálu, jako *horemdolem, křížemkrážem, kolkolem, pološeptem, položertem...* Přední člen *polo-* se kromě toho vyskytuje ve složeninách jako *polosedě, pololeže*. Osamocanou složeninou je *všehovšudy*.

Formanty *málo(kdy), zřídka(kdy), bůhví(kde), kdoví(jak), sebe(lépe)* mají však v nové češtině už povahu modifikačních prefixů.

Složená adverbia mají tedy převážně povahu spřežek.